

دکتر اسماعیل واعظ جوادی

استاد یار دانشگاه اصفهان

بناام خدا

تحلیل قربانی از دیدگاه علم و عرفان

مق- ۴۵۸

موضوع سخنرانی اینجانب ، « تحلیل قربانی از نظر گاه دین و عرفان » است ، منظور این نیست که برف انباری از اقوال دیگران ترتیب دهم و بیان کنم نظر فلان و فلان درباره قربانی چیست ، بلکه يك ترکیب نو و بررسی کاملاً دقیقی است که روشنگر چگونگی سیر قربانی از جهان مایگی به خودمایگی بوده ، کیفیت تاریخی و پیدایش زمینه توجه بشر از جهان قربانی به خود فدائی میباشد . ناگفته نماند که در باره قربانی هم در کتب ادیان مختلف مطالبی صریحاً ذکر گردید و هم محققینی چند پیرامون علل و نحوه قربانی ، نگارشهایی ارزنده و در دایرة المعارفها ، مقالاتی مستند و علمی راجع به قربانی ذکر کردند و لکن در هیچ کدام از آنها ، در تطبیق نظر عرفانی با دیدگاه دینی اشاره نشده است و بعبارت دیگر رشته های باریک پیوند مقاصد دینی با پیش های عرفانی توجیه نگشته است و همین نکته است که وجه امتیاز سخن اینجانب با دیگران میباشد .

لازم به یاد آوریم در تهیه این مطالب ، کوشش رفته است تا از متن اصلی استفاده گردد نه از حواشی ، و مدارك مستقیم ، کتب آسمانی و یا مشهور و منسوب به انبیاء و پیامبران باشد و مهمترین آنها که مورد بررسی قرار گرفت عبارتند از :

قرآن مجید - عهد عتیق یا توراہ - عهد جدید یا انجیل - گانها - اوپانیشاد - کتاب بودا

در حاشیه بحث از کتاب تاریخ تمدن تألیف ویل دورانت جلد های اول تا چهارم و همچنین فرهنگ اساطیر یونان اثر پیر گریمال ترجمه احمد بهمنش چاپ دانشگاه تهران و کشف اصطلاحات الفنون تألیف تهاثوی قاموس کتاب مقدس تألیف مستر هاگس و کتاب فتوحات مکیه : ابن عربی طبع بولاق و شرح فصوص الحکم قیصری چاپ تهران و رساله قشیریہ چاپ مصر و تفسیر کشف الاسرار میندی چاپ دانشگاه تهران و مثنوی مولانا چاپ کلاله خاورو حقیقة الصلوة قاضی سعید قمی چاپ تهران و مصباح الهدایه عزالدین کاشی تصحیح همایی و دیگر کتب عرفانی بویژه مبحث فناء که نمونه فناء فعل یاد آور قربانی عمل میباشد .

سه نظر گاه بحث

مسأله قربانی را میتوان مانند مسائل دیگر از سه نظر بحث کرد :

یک : تبیین : یعنی روشن ساختن علل و زیرمایه های قربانی و عبارت دیگر بیان کردن آنچه که موجب پیدایش قربانی شده است .

دو : توجیه یعنی جهت و غایت امر امور بحث قرار دهیم و عبارت دیگر روشن کنیم که قربانی برای کی و بچه منظوری صورت میگیرد .

سه : تحول : یعنی بررسی سیر تاریخی مسأله و اینکه از چه صورتی به چه شکلی درآمده دست و پا هدف از آن نیز دگرگون گشت یا نه .

برای ایشکه نظر گامهای اول و دوم شبهه انگیز نباشد ، لازم است بگوئیم که ذکر علت فاعلی و موجب پیدایش در همه موارد همان علت غائی نیست و بالاقول رنگ آندوباهم متفاوت است ، درست است که هدف و منظور ابتدا در ذهن پیدا میشود و بنوبه خود علت بروز و ظهور امری میگردد لکن در مورد قربانی انگیزه آن باهدف آن متفاوت است و یادرسیر تحولی خویش متفاوت شده است یعنی اکنون بین هدف و منظور قربانی که در نزد خواص يك امر متعالی میباشد با انگیزه پیدایش قربانی که به بحث از آن اشاره خواهیم کرد کاملاً متفاوت است ، لذا بین تبیین و توجیه فرقی حاصل است .

نکته : تاکنون پیرامون علت و جهت قربانی و حتی وجود تاریخی آن بحثهای گوناگونی صورت گرفت لکن بررسی تحول آن از جهان مایگی یا جهان قربانی به خود مایگی یا خود فدایی صورت نگرفت و همین از امتیازات این مقاله است .

در دائرة المعارف قرن بیستم قرآنسه پیرامون تبیین و توجیه قربانی از قول دانشمندان محقق چون پروفیسور سمیت Semit و لانگ Langue و مسیو ریفیل Rifiel و مسیو بوشیه لیکارک نقل شده است که ترجمه آنها را آقای فرید وجدی در دائرة المعارف القرن العشرين آورده که در این مختصر ترجمه آنها بازگو و نقد میشود .

نظر پروفیسور و . ر . سمیت بر اینست که اصل قربانی يك آئینی بوده که پاره ای از ملتها برای خدایان در کنار معبد ها انجام میدادند و حیواناتی را میکشند و باجمع مردمان میخورند و آنچه پیرامون قربانی بشر حکایت میکنند اصل آنها همین آئین و رسوم میباشد و نیز ملتھائی که آدمیزادگان را قربانی میکردند ، بدانجهت بود که اسیران جنگی را میخورند .

انتقاد : بنظر اینجانب آقای سمیت از سرمنشاء های روانی قربانی کاملاً غافل مانده است چون وقتی که بخواهیم رفتار شخصی را تبیین کنیم باید روانکاوی نمائیم و ذهن او را بخوانیم و وقتی که بخواهیم اعمالش را توجیه کنیم باید بیشتر به جنبه خارجی امر توجه کنیم تا در یابیم که رفتار شخص متوجه کدام شیء و یا نتیجه میباشد .

نظر پروفیسور ا . لانگ اینست که قربانی دو علت دارد : یکی قربانی بعنوان هدیه خدایان و دیگری برای جلب خوشنودی خدایان و فرونشاندن خشم آنان بعنوان کفاره گناهان .

ایوا : نظر ایندانشمند بیان علت نیست بلکه میخواهد انواع قربانی را که بزودی ذکر خواهیم کرد ، بیان کند . عقیده مسیوریفیل اینست که اهدائی خوراکی بخدایان در تمام ادیان وجود دارد و این از ارکان بزرگ آنها بود و دلیلش هم اینست که آدمی با قیاس به نفس می پنداشت : آنچه که برایش ممکن است و در نظرش عالی است برای خدایان نیز همچنان باشد .

اهل نقد گفته مسیوریفیل را بمانند گفته مسیرلانگ در بیان انواع قربانی میدانند نه بیان علت آنها .

انتقاد : بنظر اینجانب هر چند گفته مسیوریفیل خالی از نقص نیست و بخوبی روشن ساخت که به چه علت قربانی صورت گرفت و اگر بصرف قیاس بنفس قربانی صورت میگرفت در آن صورت قربانی انسانی یا آدم کشی را چگونه میتوان توجیه ساخت . و اما از اینکه قیاس به نفس را مورد توجه قرارداد ، تا اندازه ای بخصوص در مورد هدیه و پیشکشی خوراک ، قابل توجه و پذیرش است . آقای فرید وجدی می نویسد :

کسی که در این زمینه به حقیقت نزدیک است، مسیوبوشیه لیکلرک میباشد.

که در کتاب ، (درسهائی در تاریخ یونان) می نویسد :

« بیشتر خدایان در نظر پرستندگانشان پاک و بزرگوار نبودند بلکه زودخشم و کینه توز و خبیانت کار و خون ریز و دور از تشخیص نیکی از بدی بودند . لذا هیچ فردی از بدی آنان در امان نبود جز آنکه پاره‌ای از دستر نجهای خویش را قربانی دهد و او بدین رفتار گوئی جزئی را می بخشد تا از جزء دیگر بهره برگیرد و روی این اصل جوامع بشری برخی از افراد خود را به خاطر حفظ جان دیگران قربانی می کردند . »

دائرة المعارف قرن بیستم فرانسه می نویسد :

بر ما روشن است که مسیولیکلرک به حقیقت نزدیک است و اما برای چه

انگیزه قربانی در انسان را فقط (ترس) پنداشت و بچه علت می گوید که آدمی فقط از مصیبت‌ها و ناملایمات متأثر می شود.

مسیولیکلرک پاسخ می دهد : آیا مرگ نابهنگام و غرق شدن کشتی‌ها

و ویرانی سیلابها در دشتهای و آتش سوزی صاعقه از شایع‌ترین امور نیست .

دائرة المعارف قرن بیستم فرانسه می نویسد :

مادر این مقام می پرسیم : آیا چشمگیر و شایع تر از آن این نیست که آدمی همه

ساله بازگشت بهار و جوانه زدن تخمها و شکوفائی آنها و خوشه های زرین

سنبله را می بیند ، و همچنین می بیند که کودکان نوجوان و نیرومند می شوند، و نیز

تمام نیامندیهای غذائی و حیاتی آدمی در شکار و جانورانی که به نگهداری و

تربیت آنها می پردازد وجود دارد .

سپس می نویسد : آنچه که آدمی را بقربانی وادار می کند تنها عاطفه ترس

نیست بلکه سپاسگزاری از خدایان پاکی که این نعمتها را بر او ارزانی داشت

می باشد (۱) .

انتقاد : بنظر اینجانب گفته های مسیولیکلرک و نقادان دائرةالمعارف

فرانسه، کامل نیست زیرا نخست باید معنی قربان را بیان کرد تا از این رهگذر

بتوان سرمنشاء وضع لغت را که برای عمل خاصی بکار می رود روشن نمود

القربان ، در لغت عرب به معانی متعددی مانند ندیم، مونس ، مجاور و

نزدیک و آنچه، که مر جب تقرب است بکار رفت (۲) و لغات دیگری مانند هدیه

یا پیشکش و تحفه با نوبر و اصطلاح فی سبیل اله بمعنی در راه خدا دادن ، و

سائبه و نحیره بآن حیوانی اطلاق می شد که در راه خدا رها کرده باشند .

اما در زبان خارجی به سه لغت برمی خوریم :

۱ - **Offring** (در انگلیسی) **Offre** (در فرانسه) بمعنی عطیه ، تقدیمی

و تسلیم کرده .

۲ - **Sacrifice** (در انگلیسی) بمعنی قربانی - کار شفاعت آمیز - فدا سازی

مایه گذاری و جزء اول کلمه (**Sacre**) برای تقدیس بکار می رود مانند

Sacrament یعنی رسم دینی و سوگند دادن و هم پیمان کردن میباشد .

در فرانسه **Sacrer** بمعنی مقدس کردن و تبرک دادن و در معنی منفی آن

دشنام گفتن و پلید شمردن است و **Sacrement** عمل مذهبی از ریشه **le sacre**

بمعنی تقدیس و تبرک و نیز **Se sacrifier** بمعنی خود فدا کردن و خود

را وقف کردن است .

(۱) - پایان ترجمه از گفتار فرید وجدی در دائرةالمعارف القرن العشرين ج ۷ ذیل

کلمه القربان .

(۲) در بیشتر کتب لغت معروف، خاصه قاموس فیروز آبادی و شرح زبیدی بر قاموس

ولسان العرب تألیف ابن منظور به این مطالب اشاره گشت .

۳ - Oblation در انگلیسی بمعنی نذر - قربانی - وقف - پیشکش نان و باده در عشاء ربانی و در فرانسه Oblation بمعنی وقفی که در راه خدا یا کلیسا بکنند، نذر، نماز از ریشه Oblatus می باشد و پیشوند Ob بمعنی همانند، مثل، و نظیر است و Oblat بچهای را گویند که از ولادت نذر کرده باشند که او را کشیش یا تارک دنیا کنند (همانطوریکه در سرگذشت حضرت مریم این رسم و آئین بچشم می خورد) پس Oblation یعنی رفتار و عملی مشابه لاتوس که در راه خدا وقف شده بود، انجام دهند. باید توجه داشت که در کتب تحقیقی فقط ذیل کلمه Sacifie مقالات و نظرات محققین مطرح شده است مثلاً در دائرة المعارف مذهب و اخلاق (۱) تحت عنوان فوق بدین شرح تحقیق شد:

۱ - مقدمه بقلم E, O, Jams از ص ۱ تا ۷ وی می نویسد: اصل لاتینی آن Sacrificum از دو کلمه Sacr معادل Holy یعنی مقدس، Facer بمعنی ساختن و جمعاً یعنی تقدیس کردن.

۲ - قربانی در نظر بودا به قلم P 7 - C.A.F. Rhys Davids

۳ - قربانی در نزد ملت ها به قلم

8 - 42 P . E. ANWYL & JA. MA. cCULLOCH

۴ - قربانی در یونان بقلم 18 - 12 P L R. Farnell

۵ - قربانی در نزد یهود بقلم 29 - 24 P M. GASTER

۶ - قربانی در ایران بقلم 21 - 18 P E. EDWARDS

۷ - مقاله پرفسور سمیت Semite درباره قربانی نزد فنیقیان، آسوریان

(۱) - در ۳ جلد ۱۹۵۸ چاپ و چهارم ۱۹۰۲ چاپ اول Encyclopaedia of

Rligion & Ethics Vol 11 P 1-43 .

عبرانیان و عرب و دیگر اقوام سامی میباشد. (۱)

همچنین در کتاب لاروس و کتاب ارزنده و مستند لاند La Lande

(۲) تحت عنوان Sacripice مطالبی مندرج است و در ذیل دو لغت دیگر به

این کلمه ارجاع شده است.

با توجه باین مقدمه مختصر و بررسی معانی گوناگون آن و نیز با توجه

وجود آثار قربانی در کهنترین تمدن بشری و یابرداری آن تا کنون در میان همه ملل

(باشکال مختلف) در میابیم که :

اولاً - رفتار قربانی با بشر زائیده شده و همراه بوده و میباشد.

ثانیاً : عامل قیاس به نفس یکی از موجبات قربانی و پیشکشی دادن بوده

است چون در اغلب جوامع خدایان همان قهرمان بودند که بمرور در مقامی

برین قرار گرفتند و لایق هدایا و پیشکشی شدند.

زیرا در جامعه شناسی نفسانی بعهد آنی نیستی یا جانگرائی ، روح قهرمان

و حتی افراد خانواده همواره زنده و ناظر بر جریانات تلقی میشد و همانطوریکه

زندگان نیاز به غذا دارند ، مردگان نیز محتاج خوراک اند و روی زمین اصل

در مصر و بابل تری تابوت مردگان غذا میگذاشتند و حتی وسائل دفاعی نیز

قرار میدارد تا در مواقع لزوم از خود دفاع کنند و این رسم در میان برخی

از معتقدین به امام زمان علیه السلام بعموم بر این بوده است که در قبر خویش

شمشیر ببرند تا در زمان ظهور آن حضرت چنانچه در اثر عبادت زیاد توفیق

(۱) - ما در این قسمت یونان و کورت و مصر را ترجمه از تاریخ تمدن ویل دورانت

با ذکر ماخذ خارجی آن نقل کردیم و بقیه مطالب مستقیماً توسط اینجانب از کتب دینی :

توراة - انجیل - قرآن - اوپانیشاد کتاب بودا و دیگر ماخذ بحث تهیه گردید .

(2) - Vocabulaire technique et critique de la philosophie

ie . Paris .

زندگانی مجدد یافتند ، بیاری مهدی قائم بپردازند .

ثالثاً : نظر اینجانب بر این است که ترس (با دوچهره حمله و فرار

خویش) عامل اصلی سازنده حیات فردی و اجتماعی است : ازخانه سازی

گرفته تا توجه به ریشه لغت (الله) که از (اله) به معنی پناه گرفتن) است ،

مؤید این نظر است البته باید اذعان کرد در مرور زمان روکشی های عرفانی

و فلسفی تحت عبارات جذبه - عشق - شهود ، بینش پیدا کرده است و هرچه دانش

و معرفت به هستی بیشتر شود ترس دانشمند فزون تر میگردد و دانشمندان بیشتر

از مردم عامی از خدا میترسند (۱)

پس عامل ترس موجب آن میشود که بشر قربانی کندنا باران بیاید و کشتزارش

نخشکد و یا طغیان نیل با فروکشیدن عروسهائی جوان و زیبا باطبقه های نقره ای

پر از غذا ، موجب ناراحتی و تشویش خاطر مصریان را فراهم نکند . و بیهوده

خدای بنی اسرائیل بانداك چیزی عصبانی میشود و فوراً پس از قربانیها آرام میگرفت

رابعاً عامل عاطفی و سپاسگزاری که نویسندگان دائرة المعارف قرن بیستم

فرانسه متذکر شده اند ، یکی از نوزادان ترس است که به مرور چهره اش رنگ

مستقلی گرفت چون اگر شکرگزاری نمیشد ، یکنوع کفران نعمت تلقی میگشت

که موجب عذاب میگردد و این حقیقت در قرآن مجید بصراحت بیان شده

وَإِذَا ذُنُّبِكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (۲)

(۱) - خدا میفرماید : انما یخش الله من عباده العلماء (یعنی از میان بندگان خدا ، دانشمندان

از خداوند میترسند .

(۲) - سوره ابراهیم آیه ۷ - یعنی وقتی که پروردگارتان آگاهتان گردانید ، اگر

شکر کنید نعمت افزون میکنم و اگر کفران نعمت کنید ، همانا عذاب من شدید است .

و لغت شکر و مشتقات آن بیش از چهل بار در قرآن بکار رفته است و این حکایت از لزوم شکر میکند و همانطور که در آخر آیه اشاره شده است ، اگر سپاسگزاری نشود یعنی کفران نعمت شود ، خداوند عذاب سختی بر آدم نازل میکند.

با توجه به علل بروز عمل قربانی و پس از مطالعه انواع قربانی و مقاصدی که قربانی برای آنها صورت میگیرد ، میتوان دو نوع هدف زیر را توجیه کرد :

۱ - دور شدن از شر خدایان به کاربوژه آندسته قربانیهایی که یونانیان برای خدایان زمینی انجام میدادند و حتی ذره ای از گوشت این دسته قربانیها را نمی خوردند زیرا بشدت از آنها میترسیدند .

۲ - برای جلب محبت و یاری و کمک بویژه برای خدایان آسمانی نیکوکار که قربانی کنندگان میکوشیدند با خدایان بر سر سفره قربانی با خدایان همسفره شوند تا مورد محبت قرار گیرند و همین مقصد و هدف در اعمال قربانی گونانی نظیر خود را وقف معبد کردن و رقصیدن بران خدایان و کامبخشی دخترکان هندی برای خاطر خدایان و امثال آن .

۳ - برای تقرب و همجواری و نزدیک شدن به الوهیت و باصطلاح دیگر مجذوب حق شدن و در او محو گشتن و دانش توحید را فرا گرفتن و بعالم بامرگی **Amirta** و جهان ابدی رسیدن و فناء فی الله شدن میباشد و زردشتی و مسلمانان با قربانی کردن دعا و نماز و بودائی و چینی (پیرومها ویرا) با قربانی کردن حواس و هوس میخواهند که به توحید رسند این است هدف مقدس و تکامل یافته قربانی که ما در اینجا آنرا بررسی و تشریح میکنیم . و اینک با نگاهی مختصر مراسم قربانی در میان ملل مختلف را بررسی میکنیم :

قربانی در بابل

آنچه بیشتر بعنوان هدیه و قربانی به خدایان تقدیم میشد چیزهای خوردنی و آشامیدنی بود، چه این چیزها آن مزیت را داشت که اگر بتمامی بتوسط خدایان تمام نمیشد، هرگز از بین نمیرفت.

«غالباً بر قربانگاههای معابد گوسفندان را بعنوان قربانی سرمیبردند و در یکی از اوراد بابلی که بدست ما رسیده چنین نوشته است که: «گوسفند جایگزین و فدیه آدمی است و جان خود را بجای او تقدیم میکند (۱) و این خود سابقه شگفت انگیزی از گوسفند قربانی مرسوم میان یهودیان و مسیحیان است» قربانی کردن یکی از شعایر دینی پرطول و تفصیل و دقیق بوده و ضرورت داشته است که کاهن کارشناس در این کار بآن اقدام کند. هر کاری که صورت میگرفت و هر لفظی که در حین قربانی بر زبان جاری میشد بایستی مطابق سنت باشد و اگر آن مرد عادی غیر متخصص به این کار میپرداخت و باندازه سرموئی از مراسم مقرر تخلف میکرد، نتیجه آن میشد که خدایان طعام را بخورند و بدعای شخص قربانی کننده گوش ندهند و آن را اجابت نکنند... اگر کسی میخواست وظیفه خود را در برابر خدایان بانجام رساند بر وی واجب بود که قربانی شایسته بمعابد پیشکش کند و دعاها و اوراد مخصوص بخواند... دیگر اینکه دوشیزگی دختران خود را در جشن عشتار بزرگ تقدیم کند. و دیگر آنکه برای خدایان خوردنی و نوشیدنی فراهم سازد و نسبت بکاهنان بخشنده دست

1 - Jastrow, Morris, jr : The Civilization of Babylonia and Assyria, Phila. 1915 P 249.

و مهربان باشد (۱) .

اهمیت مساله قربانی را در بابل آنگاه در می یابیم که داستان شورا نگیز عشق خواهر به برادرش را مطالعه کنیم یعنی داستان دلباختگی الهه عشتار به برادر کوچکترش تمور در رفتن بدوزخ و زیر زمین و گرفتار شدن او بدست خواهر حسودش ارشکیگال ERESHKIGAL الهه دوزخ را خوب توجه کنیم چون وقتی که مدت زندانی عشتار بطول انجامید جمعیت روی زمین کم شد . زیرا تولد و تناسل صورت نمی گرفت و خدایان دریافتند که قربانیهای زمین کاهش یافته پریشان شدند و فرمان دادند که ارشکیگال خواهرش عشتار را آزاد کند (۲) این داستان گذشته از آنکه همانندی داستان اورفه یونانی را بخاطر میآورد ، گویای این نکته است که خدایان بابلی همانند خدایان بودائی ، گرسنه قربانی اند و قربانی سخت نیاز دارند .

قربانی در مصر

روح دینی در سرزمین مصر بسیار قوی بود و از نظر تعداد خدایان پس از روم و هند هیچ جای دیگر جهان بمانند مصر ، دارای خدایان نبوده است .
نوع خدایان مصریان بیشتر حیوانی بود و تعدادشان از خدایان گیاهی فزونی داشت آنچنانکه معابد مصر يك نمايشگاه تصویر حیوانات بود .
از میان حیوانات بز نر ، گاو نر (که صورت مجسم او زیر پدیس خدای

1 - Woolly , C : The Sumerians , Oxs , 1928 P 125 -

نقل از تاریخ تمدن (وبل دورانت ج ۱ ص ۳۶۲) .

2 - Jastrow , M : The Civilization P 453 -

(وبل دورانت : مشرق زمین گاهواره تمدن ص ۳۶)

خدای نیل است) بسیار مقدس بوده و در نظر مصریان رمز نیروی جنسی خلاق محسوب میشد . شدت توجه به دیدگاه جنسی در مصر باستان منجر به پیشکشی و تقدیم زن به عنوان همسری این خدایان گردید مطابق گفته پلوتارک در مندس (Memdes) زیبا ترین زنان را برای همخواهگی تقدیم بز مقدس می کردند (۱) و از میان خدایان گیاهی ، انجیر صحرائی را میتوان نام برد که برایش خیار - انگور و انجیر خانگی نیاز و قربان میکردند . نمونه زن فدائی و یا همسر پیشکشی در هند نیز بارنگ دیگر دیده میشود که مادران دختران خود را به خدمت در معابد و کامبخشی کاهنان تقدیم میکردند تا از این راه بتوانند بجهت پیوند با کاهنان در چرخ حیاتی به طبقه بالاتر روند و از زیر کاستی به زبر کاستی برسند . در بابل نیز نمونه اهداء زن بخدایان دیده میشود .

قربانی در توراة

در کتاب توراة که میتوان کتاب تاریخ قوم و جنگ و گریز آنان و شرح سرکشی های بنی اسرائیل و احکام یهوه و تعقیب ایده سرزمین یابی نام گذاشت ، خدای بنی اسرائیل را می بینیم که همواره بر قربانی و به پیشکشهای بندگان چشم دوخته است و بهر آنی پس از کوچکترین غفلتی ، قوم باید قربانی دهد ، و مراسم قربانی نیز بسیار پیچیده و با تشریفات خاصی بود ، و قربانی خونی و غیر خونی اعم از سوختنی و یا افراشتنی (۲) خواه برای کفاره گناهان باشد و یا جهت

(۱) ویل دورانت - مشرق زمین گاهواره تمدن . ص ۳۰۰

(۲) - توراہ سفر اعداد باب ۵ آیه ۹ (هر هدیه افراشتنی از همه موقوفات

بنی اسرائیل که نزد کاهن میآورند از آن او باشد .)

سلامتی ، بعد فراوان مرسوم بود که همه این مسائل تحت نفوذ و اقتدار کاهنان انجام میگرفت .

قربانی و هدیه دارای انواع گوناگون بود ، از آنجا هدیه غیوت (۱) یا هدیه یادگار (۲) بسیار جالب است و آن در موردی است که مردی نسبت بزنش غیرت پیدا کند و احساس نماید که پای غیر و مرد دیگر در حریم ناموس وی کشیده شده و همسرش نسبت بوی خیانت کرده باشد ، باید زن را بتزد کاهن ببرد و برایش هدیه يك عشر ایفه آرد جوین بیاورد و روغن بر آن نریزد و کندر بر آن نهد زیرا که (هدیه غیرت است و هدیه یادگار که گناه را بیاد آورد) (۳) دیگر قربانی تخصیص میباشد (۴) یعنی قربانیهایی که شخص در ایامی که خود را برای خداوند تخصیص نماید و بعبارت دیگر خود را وقف خدا کرده باشد ، باید انجام دهد . و این دارای مقررات ویژه ایست که بنام قانون نذر خوانده شده است . آنچه که باید قربانی شود عبارتست از :

دوفاخته یا دو جوجه کبوتر یکی برای قربانی گناه دیگری برای قربانی سوختنی و يك بره نرینه یکساله بی عیت و يك بره ماده یکساله و بی عیب و يك قوچ بی عیب برای قربانی سلامتی و یکسبد نان فطیر همه اینها را باید در اختیار کاهن بگذارند تا وی مراسم قربانی آنها بگذارند .

(۱) - همان : آیه ۳۵ ((و کاهن هدیه غیرت را از دست زن گرفته آن هدیه

را بحضور خداوند بچیناند و آنرا نزد مذبح بیاورد .))

(۲) - در آیه ۱۶ باب مذکور از هدیه غیرت به هدیه یادگار ذکر شده است

چون گناه را بیاد میآورد .

(۳) توراة ، سفر اعداد ، باب ۵ آیه های ۱۵ و ۱۶ .

(۴) - بطور مشروح در سفر اعداد باب ۶ آیه ۱ تا ۲۷ آمده است .

و نیز هدیه مذبح را باید یاد آور شد که بجهت احترام به قربانگامی که موسی (ع) تقدیس کرده بود، سران قوم هریک بفراخور خویش در روز مسح کردن مذبح هدیه‌هایی بشرح ذیل گذراندند :

اشیاء طلائی و ظروف نقره‌ای، چندین رأس بز نرینه، دهها قوچ و بره نرینه و گاو جوان و طبقهای سمین پر از آرد مخلوط با روغن که محاسبه آنها را چنین میتوان گفت :

نام شخص	ظرف طلا	وزن بمشقال	ظرف نقره	وزن بمشقال	برنز	قوچ	بره نرینه	گاو	سوختن	سلامتی	گاه
تخشون بن	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	-	۱	۱	۱	x		
عمیناداب			لگن	۷۰	۵	۵	۵	۲	x	x	
					۱	-	-	-	-	-	x
الیاب	قاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	-	۱	۱	۱	x		
			لگن	۷۰	۵	۵	۵	۲	-	x	
الیصور	قاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	-	۱	۱	۱	x		
			لگن	۷۰	۵	۵	۵	۲	x		
					۱	-	-	-	-	-	x
شلومئیل	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	-	۱	۱	۱	x		
			لگن	۷۰	۵	۵	۵	۲	-	x	
					۱	-	-	-	-	-	x
الیاساف	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	-	۱	۱	۱	x		
			لگن	۷۰	۵	۵	۵	۲	x		
					۱	-	-	-	-	-	x
الیشمع	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	-	۱	۱	۱	x		
			لگن	۷۰	۵	۵	۵	۲	x		
					۱	-	-	-	-	-	x
جملیل	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	-	۱	۱	۱	x		
			لگن	۷۰	۵	۵	۵	۲	-	x	
					۱	-	-	-	-	-	x

نام شخص	ظرف طلا	وزن بمشقال	ظرف نقره	وزن بمشقال	بزنر قو	بره نرینه	گاو سوختن	سلاخی گناه
یدان	ینقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	—	۱	۱	x
			لگن	۷۰	۵	۵	۲	x
					۱			x
صیغز	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	—	۱	۱	x
			لگن	۷۰	۵	۵	۲	x
					۱			x
جعیلیل	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	—	۱	۱	x
			لگن	۷۰	۵	۵	۲	x
					۱			x
صیغ	یکقاشق	۱۰	طبق	۱۳۰	—	۱	۱	x
			لگن	۷۰	۵	۵	۲	x
								x

آنگاه در آیه ۸۴ بعد تعداد آنها را شرح میدهد که پس از جمع کل میتوان

چنین نوشت:

طلا بمشقال نقره بمشقال قاشق طبق لگن گاو قوچ بره نرینه بزنر
 ۱۲۰ ۲۴۰۰ ۱۲ عدد ۱۲ عدد ۱۲ ۳۶ ۷۲ ۷۲ ۷۲

این سرمایه هنگفت که در خیمه اجتماع (۱) فراهم میآمد، در اختیار موسی (ع) بود و پس از مرگ پیامبر، کاهنان برای جمع ثروت، بکوشش هرچه تمامتر از راه تبلیغات مداوم، مسأله قربانی و هدیه را جزء افکار اصیل و بیک امر لاینفک ایمانی و اعتقادی قوم درآوردند.

(۱) که خیمه مقدس و بزرگ بود بطول ۴۵ پا و عرض ۱۵ پا (رجوع شود به

قاموس کتاب مقدس زیر عنوان خیمه مقدس)

مسأله مهم روانی و بسیار جالب که از مطالعه لیست قربانی بدست میآید و آن تاکنون توجهی نشده است اینست که برای قربانی گناه يك بز نرینه مشخص شده بود و این نکته مهم روانی بسیار درخور توجه است چون پس از مطالعه مراسم هدیه و قربانی در میان بابلیان و مصریان که یکی از آنها هدیه زن به خدای بز نرینه بوده است و با توجه به تسلط شور جنسی بر تمام مظاهر دینی و خدایان پرستی مصریان قدیم و بابلیان کهن در مییابیم که گناهان ناشی از انگیزه های جنسی میباشد و بز نر معمول شهوت و نمودار شور جنسی تلقی شده و بعد ها برای کفاره گناه اغلب بز نرینه ای را قربانی میکردند .

پس از آگاهی مختصر از وجود مراسم پرنکلف قربانی در توراة که فوقاً نقل شده بهتر آنست که یاد آور شویم سفر لاویان ، بیش از اسفار دیگر مسأله قربانی را مورد بحث قرار داد که به اختصار شرایط و قانون قربانی را ذیلا نقل میکنیم :

- ۱ - قربانی باید از بهائم یعنی از گاو یا گوسفند باشد (۱)
- ۲ - اگر قربانی سوختی از مرغان باشد باید از فاخته یا از جوجه های کبوتر بگذرانند (۲)
- ۳ - اگر قربانی هدیه آردی باشد باید از آرد نرم توام باروغن و کندر باشد (۳)
- ۴ - اگر قربانی او برای سلامتی باشد و اگر از گله و یارمه انتخاب کند باید بی عیب باشد (۴)

(۱) - چگونگی قربانی کردن در سفر لاویان باب اول آیه ۱۳ - ۱ قید شده است

(۲) - همان آیه ۱۴

(۳) - سفر لاویان باب ۲ آیه ۱۶ - ۱

(۴) - همان باب ۳ آیه ۱۷ - ۱

۵ - قربانی گناه باید گوساله بی عیب باشد (۱) و آن در صورتی است که سهو امر تکب گناهی شده باشد ولی اگر گناه بر او معلوم شده باشد باید يك بز مادینه یا بره نرینه بی عیب قربانی کند و همچنین درباره خیانت در امانت و غصب مال و تجاوز بحق همسایه و دروغ گفتن باید قربانی جرم بدهند آنگاه در باب ششم آیه ۸ ، شرایط قربانی سوختنی و در آیه ۱۴ شرایط هدیه آردی و در باب هفتم پیرامون قربانی جرم از آیه ۱ تا ۱۱ و از آیه ۱۱ تا ۲۷ راجع به قربانی سلامتی رفته است .

۶ - قربانی فرزند آوری که پس از ایام حیض باید يك بره يك ساله سوختنی قربانی کرد (۲)

خلاصه بحث آنکه هدف قربانی یا برای تقدیس بود یا برای سلامتی و یا برای کفاره گناهان که در سفر لاویان بتفصیل از آن ها سخن رفته است و از این میان قربانی گناه و جرم متعلق به کاهنان بود و نیز کاهنان از قربانی سلامتی سهمی داشتند و فقط در برخی موارد بود که میبایست تمامی قربانی سوختنی را بسوزانند و سهمی از آن برنگیرند .

انگیزه قربانی بیشتر کفاره گناهان بود هر چند که بهترین راه برای جمع آوری ثروت جهت کاهنات محسوب میگردید لکن باید به وجود زمینه انفعالی مردم که مستمسک کاهنان قرار میگرفت توجه کرد و این برای توجیه چگونگی سیر قربانی از جهان مایه ای به خود مایه ای راهنمایی فراراه مابینهد تا آنجائی که رهبرانی چون بودا ، زردشت ، پیامبر اسلام (ص) اعمال عبادتی را بجای قربانی اعلام کردند که هم کفاره گناهان محسوب میگردد و هم

(۱) - همان باب چهارم آیه ۳ و در باب پنجم راجع به گناهان ناشی از قسم ،

لعل نجاست قربانیهای تعیین شده است .

(۲) سفر لاویان باب ۱۲ آیه ۶

وسيله تقرب و نزديكى بخدا .

قربانی در کورت

قربانی از دونوع غيرخونى و خونى بوده نوع اول شامل ميوه ها و گلها بود نوع دوم حيواناتى که براى الهه قربانى ميکردند و وسيله کشتار عبارت بود از تيرد و دم که بسار مقدس بود و از برکت خونى که روان ميسازد پر مایه ميگردد . (۱)

قربانى در يونان (۲)

مؤمنان در جريان عبادت خود را به مذبح که در جلو معبد قرار داشت ميرساندند و به وسيله قربانى و نماز از خشم خدا ايمنى مى يافتند و يارى او را جلب ميکردند براى قربانى هرچه قيمت داشت ، بدون استثناء انتخاب ميگردید مانند مجسمه و نقاشى و لوازم زندگى و اسلحه و ظروف و ميز و جارو و بدون شک اگر خدا نمیتوانست قربانى را به کار برد کاهنان از آن استفاده ميکردند لشگريان قسمتى از غنائم خود را به آستان خدا پيشکشى مينمودند چنانکه کسنوفون XENOPHON چون با ارتش ده هزار نفرى خود به يونان بازگشت ، چنين کرد ، همه مردم ميوه باغ ها و مومستانها و درختان و دامهائى را که خدا از خوردن آن لذت ميبرد به او تقديم ميکردند . گاه افراد انساني قربانى ميشدند چنانکه آگامم نون Agamemnon دختر خود ايفى ژنى با و آخيليووس با ده

(۱) يونان باستان ، بخش اول تمدن اژنى تاليف ويل دورانت ج ۴ ص ۲۸

(۲) ويل دورانت ، تاريخ تمدن ج ۴ ص ۳۲۸ - ۳۳۰

تن از جوانان ترویا را به خاطر دوستش پات روت Partpklos قربانی کرد
 (۱) در قبرس ولئوکاس Leukas قربانیها را از صخره فرو میفکندند تا آپولون
 خوشنود گردد در شی یوس Chios ونه نه دوس ENED os برای دیونیسوس
 قربانی بعمل میآمد . گفته اند که تمیس نکلس Temistokles گروهی از امیران
 ایرانرا در جنگ سالامیس salamis قربانی ساخت اسپارتیان در عید
 آرتمیس جوانان را تازیانه میزدند و در این مواقع مردم همه اجتماع میکردند
 اغلب اوقات آن قدر بجوانان تازیانه میزدند که جوانان میمردند . در آرکادی یا
 Arkadia برای زیوس تا قرن دوم مسیحی قربانی انسانی میکردند (۲)
 هنگام شیوع بیماریهای خطرناک در ماسالی یا Massalia یکی از بینوایان شهر
 را جامه مقدس میپوشاندند و از بیت المال اطعام میکردند و سپس او را با شاخه
 های مقدس می آرامتند و در میان مردم میکشیدند تا با این گناهانشان
 بخشوده میشود او را از بالای صخره بزیر می انداختند .
 مردم آتن در هنگام قحظ و غلا و شیوع طاعون و امراض دیگر یک با
 چند نفر از افراد بشر را قربانی مینمودند تا شهر خود را پاک سازند . هر ساله
 در عید تارگهلی یا Tarjelia این ماجرا تکرار میشد .

(۱) برای توضیح بیشتر رجوع شود بفرهنگ اساطیر یونان ترجمه بهمنش ص ۴۶۸

1 - Iliad , Homer , tr. W.C. Bryand. Boston; 1898 xxi
 27, xx 111, 22, P175

2 - Grore, G: History of Greece, 12V, evri,, Library ;
 I, P 111

(ویل دورانت ج ۴ ص ۳۲۸ - طر ۲۱ - نقل بعبارت)

نکته جالب

با گذشت زمان موضوع قربانی کردن بشر محدود تر شد و تنها مجرمان محکوم به اعدام را پس از آنکه به آنان شراب فراوان میدادند و تخمدیرشان میکردند قربانی میساختند ، سپس حیوانات را بجای انسان برای قربانی برگزیدند .
په لوپیداس Plopidas سردار یویوتی یا Boiotia در شب قبل از جنگ له یوک ترا Leuktra (۳۷۱ ق م) چنین خواب دید که اگر انسان را قربانی کند پیروز میشود . بعضی از مشاورانش موافقت نمودند . اما برخی دیگر اعتراض کردند و گفتند این رفتار وحشیانه و برکنار از اصلاح و تقوی نمیتواند مورد رضایت موجودات آسمانی قرار گیرد فرمانروای زمین پدر خدایان و همه خلق است و با ستمکاران کاری ندارد . اعتقاد به خدایان و نیروهائیکه از کشتن و قربانی کردن آدمیان شاد میشوند از بی خردی است .

قربانی کردن حیوان بجای انسان از گامهای بلند تمدن انسان است حیواناتی که در یونان بیشتر قربانی میشدند ، گاو گوسفند و خوک بود سپاهیان قبل از آغاز جنگ برای پیروزی خود قربانی تقدیم میکردند . در آتن برای تطهیر محل تشکیل مجالس عمومی ، خوکی قربانی میکردند ولی نکته مهم این بود که فقط استخوان و پیه قربانی را بخدایان عرضه میداشتند و بقیه را خود مصرف میکردند و میگفتند که پرومه ته یوس Prometheus در دوران قدیم ، گوشت قربانی را در پوست آن قرار داد و استخوان آنرا نیز در چربی پیچید آنگاه از زه زئوس خواست که هر کدام را بهتر میداند برگزیند زه زئوس با هر دو دست چربی را برگزید بعداً چون احساس کرد که فریب خورده سخت خشمناک گردید .
اما دیگر چاره ای جز قبول پیه و استخوان نداشت .

(نکته روانی جالب توجه)

با این همه یونانیان جرأت نمی‌کردند که گوشت قربانی‌هایی را که برای خدایان زمینی ذبح می‌کردند برای خود نگه دارند از این روحیوان را در محلی عمومی می‌سوزانیدند تا خاکستر گردد، علت آن بود که آنان از خدایان زمینی کمتر از خدایان زیر زمینی بیشتر بیم داشتند و هیچ‌گاه پس از تقدیم قربانی بخدایان زمینی اطعام عمومی نمی‌کردند زیرا می‌ترسیدند که شرکت در خوراکی که به خدایان زیر زمینی تعلق دارد همسفرگی با آنان تلقی شود و بیم خطر پیش آورد. اما در مورد خدایان اولوم پوس قربانی‌ها از روی ترس از خدایان و یا برای کفاره گناهان بعمل نمی‌آمد بلکه مؤمنان می‌خواستند با مشارکت در مفره با خدایان شادی خود را تکمیل کنند.

بعلاوه می‌خواستند بوسیله عباراتی که به هنگام خوردن طعام می‌خواندند حیات و نیروی خدا را داخل در قربانی کنند و بدینوسیله بر نیروی خود بیفزایند. بهمین دلیل، شراب را نخست روی قربانی و سپس در پیاله های خود میریختند و پیش خود فرض می‌کردند که خدایان شراب نوشیدند.

اهمیتی که همسفرگی در ایجاد دوستی بین اصناف و جمعیت‌ها دارد از اینجا ناشی شد (۱) قربانی کردن حیوانات نارواج مسیحیت در یونان دوام آورد و سپس جای خود را به مراسم رمزی دین مسیح داد در هر حال تبدیل قربانی‌ها به دعا و نیایش از آثار نیک پایه گذاران ادیان جدید است زیرا انسان که در هر قدم با مصائب و سختی‌ها مواجه می‌شود بدینوسیله باور می‌دارد

1 - Farnel, L,R: Greece and Babylon, Edinbng 1911

که از نیروهای مخفی جهان یاری میجوید (اینست پایه استحکام روانی مؤمنین و رمز پیروزی آنان بر کفار)

قربانی در هند (۱)

در دین بودائی قبلی تا آنجا که مدارك و شواهد نشان میدهد ، معبد و بت وجود نداشت و مثل ایران زردشتی محراب هر قربانی تازه از نو بر پا میشد و آتش مقدس پیشکشها را به آسمان میبرد در اینجا هم مثل اوائل تقریباً هر تمدنی آثاری از قربانی انسانی دیده میشود ولی این نوع قرائن و آثار معدود و مهم اند باز مثل ایران گاهی اسب بعنوان قربانی برای خدایان سوزانیده میشد. شگفت آورترین مراسم آشومدها Ashvamedha و یا قربانی اسب بود که پس از ذبح آن چنین تصور میشد که بلکه قبیله با اسب مقدس جفت گیری میکند (۲) زمانی در قسمت اعظم مراسم با اصطلاحات جاودانی داده میشد، اگر درست انجام میگرفت پاداش پرستنده صرف نظر از شایستگی او داده میشد. (۳)

روحانیون برای کمک کردن به مؤمنین در مراسم پیچیده قربانی پولهای گزافی میگرفتند، اگر مزدی داده نمیشد مرد روحانی ادعیه لازم را نمیبخواند حق الزحمة او بایستی قبل از دادن قربانی به خدا پرداخت میشد. روحانیان مقرراتی وضع کردند تا معلوم باشد برای هر خدمت چه پاداشی بگیرند چند گاو یا اسب

(۱) نقل بعبارت از تاریخ تمدن ویل دورانت ج ۳ هند و همسایگانش

2 - Durt, R, C. The Ramazana and Maharadjarata, P 318

3 - Winternitz. M. History of Indian Literature, Vol I Calautta 1927 P - 208

چه قدر طلا - باید وصول شود مخصوصاً طلا در تحریک خدا و مرد روحانی به خدمت بیش از هر چیز دیگر موثر واقع میشد (۱)

کتاب برهمن Brahmana که بوسیله برهمن ها نوشته شده به روحانیون دستور میداد چگونه در صورت پرداخت دستمزد غیر کافی ، عبادت یا قربانی را در نهان به ضرر کسانی که از او استفاده کردند و مزد لازم را پرداخته بودند بکار برند مقررات دیگر هم صادر شد مبنی بر اینکه آداب و رسوم مربوط به هر موقع از زندگی را تقریباً با مواردی که عادتاً نیازمند استمداد از روحانیون بود تعیین میکرد . آهسته آهسته برهمنان بیک فرقه ممتاز مبدل شدند و حیات مغزی و فکری هند را تحت چنان نظارتی قرار دادند که هر اندیشه و تغییری را تهدید به اختناق میکرد (۲)

بزرگترین مراسم اجتماعی قربانی یا پیشکش بود (۳) بزرگتر رسم محرمانه نیز طهارت بود قربانی در نظر یک هند و صورتی تو خالی نبود هند و چین معتقد بود که اگر فدائی به خدایان داده نشود از گرسنگی هلاک میشوند (۴) زمانیکه بشر آدمخوار بود در هند هم مانند سایر جا ها قربانیهای انسانی داده میشد علی الخصوص کالی اشتهای خاص به انسانها داشت ولی برهمن ها چنین توجیه میکردند که کالی فقط افراد طبقات پست را میخورد (۵) با پیشرفت اخلاق

1 - Wioternitzi P - 41

2 - Dutt, R. C; The Civilization of Indi, London - no dt, P 33

(۳) نقل از تاریخ تمدن ویل دورانت ج ۳ هند همسایگانش

4 - Manier , Williams, Sir M: India Wisdom, London 1893 P 432

5 - Dubols , Abbe ; Hindu Manners, Customs and Ceramone, Oxford 1928 P 647

مردم خدایان ناچار بقربانی حیوانات اکتفا کردند و تعداد کثیری از حیوانات برای آنها قربانی میشد. در این میان مراسم و تشریفات بزمترت خاصی داشت مذهب بود او جین و آهیمسا به قربانی حیوانات نیز پایان داد (۱) ولی هنگامیکه هند و تیسیم جانشین بودائیسیم گردید این رسم از نوزنده شد و تا زمان ما نیز پای بر جامانده منتهی بتدریج رو بکاهش رفته است. حضور در قربانی حیوانات که موروث خونریزی است مایه افتخار بر همان بشمار میآید.

قربانی در اوپانیشاد

دوره اوپانیشاد پس از دوره تشریفاتی و پرتکلف برهمنایی میباشد که نسبت به برقراری مراسم قربانی که درودها آمده است، افراط بیاندازه گشت. در تعلیمات وداها، خدایان مهربان که در مقامی عالی قرار دارند، از قربانی خورسند میگردند و دیگر نیازی به مکان و آشیانه ندارند. و تنها ارتباطی که با بشر دارند، از طریق قربانی میباشد که موجب تزکیه نفس قربانی کننده و سبب استواری ایمان او میگردد و از طرف دیگر نیرو و قوت خدایان از این راه تأمین میشود و این رسم دستورات خاصی دارد که باید دقیقاً آنها را انجام داد تا ثمره قربانی حاصل شود و انجام این مراسم بعهده روحانیون بوده است. قربانی، که در ودا یاد شده است بلحاظی بر دو قسم بود: واجب (۲) و

1. Smith, VA., Akbar, Oxford 1919 P 155 & 315

(۲) - آنرا Nitya گویند به معنی مداوم و پیوسته و ضروری (لغتنامه مانسکریت

ضمینه اوپانیشاد ص ۵۹۴) .

مستحب (۱) و بلحاظ دیگر بد و قسم دیگر ودائی و خانگی (۲) با مطالعه و بررسی قربانیهاییکه در ودا ذکر گردید این مطالب روشن میشود که یکنوع سرگرمیهای مطلوب و امید بخش و فرح انگیز بوده است و در آنجا قربانی انسان مرسوم نبود و بیشتر از نوع جانوری و گیاهی بوده است اما پس از عصر وداها ، در دوره برهماانا ، بکلی جنبه دلخواهی و مستجبی قربانی از بین رفت و روز بروز بر پیچیدگی مسأله و برگسترش دامنه آن افزوده شد ، آنچنانکه از اصول مسلم حیاتی فرد و اجتماع شد بلکه پای قربانی به ابتدای خلقت رسیده تا جائیکه انسان اولیه یا پوروشا خویشتن را فدا میکند (۳) تا جهان و طبقات مختلف بشر بوجود آید (۴)

دوره برا همانا پیش در آمد انقلاب فکری میباشد زیرا بعلمت افراط و زیاده روی در مراسم قربانی و عرصه را بر مردم جامعه تنگ کردن ، نهضتی علیه سیسم برهمنی پدید آمد که در دین بود او مهاویرا مشاهده خواهیم کرد چون آنان هیچ گونه اعتقادی به قربانی و پیشکشی نداشتند همچنانکه در اثر افراط و شدت عمل کهنه یهودی ، عیسی مسیح اعلام میکند که نیازی بقربانی نیست بلکه با فدا کردن خود ، محبت ملکوتی را تکمیل کرد گوشت و خورش با بدن پیروانش یکی گشت .

(۱) - در سانسکریت آنرا **Kamlyal** نامیده بمعنی میل داشتن و مستحب (همان - ص ۵۴۶) .

(۲) - نقل از مقدمه دکتر تارا چند بر اوپانیشاد ص ۲۸۶

(۳) - مقایسه شود با فدا شدن انسان اولیه مانی و همچنین فدا شدن عیسی مسیح برای نجات بشر و فدا شدن حسین بن علی بن ابیطالب علیهم السلام برای شفاعت از شیعیان (طبق روایت برخی از شیعیان) .

(۴) (رجوع بشود به مقدمه دکتر تارا چند بر اوپانیشاد ص ۲۸۷

اما در دوره اوپانیشادی که درره نهضت فکریست ، مقدمات توجه از جهان قربانی به خود فدائی فراهم شد . درمیان این موج فلسفی ، رنگ قربانی بدینشرح عوض گشت :

((هر وقت که رهروید خوانده باشد و همین طلب الهی بهم رساند و همه خواهشهای دل او بر طرف گردد سیناسی میشود . و اگر بعضی اعمال را کرده و بعضی را نکرده باشد ، همان ساعتیکه خواهشهای دل او سرد شود سیناسی است و عمل های قربانی را که در طریق سلوک مقرر است از آنها رخصت شود و بر آن آتش قربان دست گذاشته بر دهن خود بگذارد و بگوید ای آتش قربان الحال تو در درون من آمدی)) (۱)

با مطالعه متن فوق از اوپانیشاد ، چگونگی توجه قربانی از خارج بداخل را در میابیم و با آشنائی به اصطلاح برهم جگک Jajna یعنی قربانی اعمال بخوبی روشن میشویم که بجای خون حیوانات را ریختن ، میتوان با رفتار سلوکی و دستوری ، جانشین برای قربانی فراهم کرد و عبارت دیگر اعمال ریاضتی جانشین قربانی کردن حیوانات شده است .

واصطلاح دیگر جگک اگنشتوم (yajna Agnistoma) (۱) یعنی قربانی یا اعمالی که در فصل بهاری بعمل میآید و نیز اصطلاح جگک آتمن (Yajmatoman) یعنی روح قربانی ، متوجه میشویم که چگونه نظر آدمی از کشتن حیدانات به نفس الامراعمال عبادتی و ستایشی و روح پرستی متوجه میگردد و برای روشن تر کشتن هدف خود ، عبارت ذیل را که نشانه گذاری عرفانی از قربانی میباشد ، از متن اوپانیشاد نقل میکنم :

(۱) - اپنکھت جا بال Openk, hat Jàbâla بیان طریق سیناس ص ۳۳۸

س ۶ تا ۱۰ و این نکته بسیار جالب که ورود قربانی از خارج بداخل رانشان میدهد.

((دو عامل ویک زن که عمل کننده قربانند ، یکی ججمان Yajmana نام دارد که قربان کننده است ، دوم برهمانام دارد که از غلط کردن عمل خیر دار میباشد سوم زن ججمان است که صاحب قربان است و دل بجای برهماست از غلط که خیر دار است نکردن عمل و عقل بمنزله زن ججمان است که همیشه همراه جیو آتما Jiva-Atma میباشد و خیر کردن بمنزله دچینا (Dahshina) است که احرام بستن باشد و پنج حس ظاهر بمنزله ظرف عمل قربان اند و دیدن و شنیدن و بوئیون و لمس و ذوق بمنزله چیزی که در آتش بیندازند (و خواهش و حرس و غضب بمنزله جانورانی اند که در آتش می اندازند) و موهای بدن بمنزله گاهی است که در قربان بکار میبرند و سر به منزله ظرفی است که در آن چیزی پخته در آتش میاندازند و دهن بمنزله آتشی است که چیز های قربان در آن می اندازند . هر که این نوع قربانرا بداند نتیجه همه قربانها به او میرسد و او در بند عمل نمیماند برای هر خواننده ای با خواندن متن فوق جای هیچ شبهه باقی نمیماند که چگونه مسأله قربانی جنبه سمبولی و نشانه ای پیدا کرد . و اندیشه آدمی آنرا چگونه از خارج به داخل کشانید ، و قربانی از جهان به نفس سرایت کرد .

برای فهم بیشتر رساله قربانی در اوپانیشاد ، لازم بیاد آوریم که طبق نظر اوپانیشاد یک اصل و یا یک روح کلی بنام آتمن یا آتما بیش وجود ندارد و این آتما دو شعبه دارد یکی پوم آتما که روح کلی جهان اکبر است و دیگر جیو آتما یا نفس بشری میباشد که در جهان اصغر یا برهم پور یعنی شهر خدا که همان بدن آدمیست قرار دارد ، پس وظیفه آدمیست که با قربانی کردن خواهش

(۱) - Yasna yajna یسن جشن میباشد و منظور جشن و ستایش آگهی میباشد

که شیره گیاهی سومادر آن بکار می برند و خود این اعمال را قربانی مینامند .

(۲) - اینگهت گربهه Openk, Hat Garbha بند ۵ س ۴۳۵ اوپانیشاد .

های جسمانی و پلیدیها و از خود گذشتگی ها و ریاضات و سیر و سلوک ، بکوشد تا جیو
 آتمارا با پر م آتما یا روح کلی عالم یکی گرداند ، در اینجا با قربانی میتوان
 خود بیگانگی هگل را بر طرف ساخت و با اصل کائنات یگانه شد و بعبارت دیگر
 با نیست کردن خود موجب هستی خود گردی و این همان گفتاریست که عیسی
 مسیح گوید : هر که در حفظ جان خویش بکوشد ، آنرا هلاک ساخته و هر که
 آنرا در راه محبت او هلاک گرداند ، زنده جاوید نموده است و این یاد آور فناء
 مصطلح عرفای اسلام است آنچه عارف عاشق گوید :

اقتلونی یا ثقانی ان فی قتلی حیاتی ،

مرا بکشید یعنی کبر و نخوت و انانیت مرا از بین بردارید تا منیت در کار نباشد و
 حاجب نگر دو بلکه همه او شود و روی همین منطبق است که صوفیه ملامتیه پدید آمدند
 و با رفتار شایان سرزنش خود در صدد از بین بردن خود خواهی و خود بینی
 شدند تا بتوانند از این رهگذر با نیست شدن خود ، هستی خود را شاهد شوند .

قربانی در نزد بودا

چنانکه در قسمت پیشین اشاره شد ، بعلت کثرت قربانی و پیچیدگی مراسم آن ، یکنوع زدگی و انصراف پدید آمد ، خاصه در نزد پیامبر چهار زانوشین هند یعنی بودا ، که اصلا اعمال قربانی مایه خوشدلی وی نیست وی دا در باغ خیزران (Velavanda) میبینیم که در طی شعری بیکی از رهروان چنین می گوید :

((چرا دست از آتش قربانی کشیده ای ؟

قربانیها نشان از چیز های مادی صداها - بوها و کامها میباشد .
درباره این دستاویز چنین دریافتیم : ((این پس مانده است)) از اینرو از قربانی از پیشکشی بخدایان خوشدل نیستیم)) (۱)
بودا هیچ مایه خوشدلی نمی بیند بلکه هر چه در نظرش آید بر اساس نپایدگی بوده ، موجب رنج است نام و نشان و شکل همه نا استوار و دستخوش تغییر است . او میخواهد رها شود از این رنگها خلاص گردد و همانند مولوی در صدد بیرنگی است تا به بیرنگی رسد و شاهد آشتی خودی خود با خودشود . و حالت جاودانی و بیمرگی (Amirta یا امرداد) جز از راه رهایی و خود فدائی میسر نمیشود او میخواهد خود را از قید خواهشهای خود برهاند و با قربانی کردن حواس که خواستگاه رنج اند عطش و دلبستگی را از بین ببرد تا به آرامش برسد و از چرخ حیات که مراسم رنگ و رنج میباشد برهد ، دیگر برای وی بهشت و یا در جوار خداوند قرار گرفتن معنی نداشت ، همچنین بود برای پیامبر پیروزمندان که مهاویوا نام داشت ، و این هر دو پیامبر نهضت

(۱) - کتاب بودا : پاشائی ، تهران چاپ ظهوری ۱۳۴۷ ص ۳۵۴

ضد برهمنی و ضد کاستی را بوجود آورده بودند ، هیچکدام در پی قربانی کردن و پیشکشی دادن نبودند و بعقیده آنان جهان قربانی و جهان مایگی مفهومی نداشت بلکه خود قربانی و خویشن فدائی و پا بر سر هوی و هوس گذاشتن اصل فکری محسوب میگشت .

قربانی در گاتها

قربانی خونی در تعالیم زردشت کاملاً منسوخ گشت ، در نظر ارباب انواعی زردشت ، فرشته نگهبان - جانداران سودمند بنام گئوش اورون Gáus Urvan از درگاه خداوند بزراری نالید که مردمان با ریختن خون آنها ستم و بیداد می کنند تا اینکه اهورا مواظبت آنها را شخصاً بعهده بگیرد . این جریان از زبان زردشت در گاتها، چنین آمده است . (بشما گله کرد گوشورون از برای کی مرا آفریدید، کی مرا ساخت ؟ خشم و ستم و سنگدلی و درشتی و زور مرا بستوه آورد، مرا جز از شما نگهبان دیگری نیست ایدون نیکی کشاورز بمن ارزانی دارید)

آنچه از گزارش پورداود برمیآید اینست که گوشورون از امشاسپند بهمن می پرسد که در میان مردمان حامی آنان کیست و بهمن در جواب وی زردشت سپیتمان را که گستراننده آموزش مزدا میباشد معرفی کرد . و زردشت از برای آنها بدرگاه ایزدی چنین دعا کرد :

« شما ای اهورا ای اردیبهشت، ای بهمن، با آنان نیرو دهید و آن توانائی که از آن اوخان و مان خوب و رامش تواند دادن (۱) . آنگاه روان جانوران سودمند پس از شنیدن آواز زردشت آرام گشته گوید آئین زردشت پناه ما

(۲) - گاتها - گزارش پورداود ، چاپ بهمنی ۱۹۵۲ ص ۱۰ ، ۱۱ ، ۲۹

خواهد از آزار بیدادگران آسوده برای سود و بهره جهانیان آماده ایم (۱) .
پس از این گفت و شنود گوشورون یا روان جانوران سودمند، با
ایزدان و میانجیگری زردشت سپیتمان ، در سرود و مناجات دیگر بشدت از
تباه کردن زندگی چارپایان نکوهش شده است و این ترانه بشرح زیر یاد
می شود :

«بند ۱۵ اوست (منظور آموزگار بد ، پیروان دیوسنا) که گرفتار را تباه
سازد ، کسی که از چارپا و خورشید به زشتی یاد کند آنچه آن که با دو دیده
توان دیدن و کسی که بخرد را پیرو دروغ بشمار دهد ...»
(بند ۱۳) مزدا نفرین گوید کسانی که زندگی چارپا را با خروش شادمانی
تباه کنند ...»

(بند ۱۴) از برای ستم بوی گرهیم (Grehma) و گویها KAVI دیرباز
است که خرد ورنج خویش فرو نهادند چه آنان بر آن شدند که دروغ پرست
را باری کنند و گفته شده که چارپا از برای کشتن است تا این که مرگزدای
را بیاری کردن برانگیزند .

استاد پورداود در گزارش بند ۱۳ مینویسد (۲) :
«در این بند از کشتار گاو و گوسفند که دیویسنان در جشنهای دینی خود
بجای آورند یاد شده نزد پیغمبر ایران کشتار (قربانی) مایه خشنودی خدا نیست
یگانه پرستشی که بدرگاه مزدا پذیرفته شود همان نماز راستی است ...» (۳)

() - همان بند ۱۰

(۱) - همان گزارش پورداود ص ۱۶

(۲) - گاتها ، یسناوات ۳۲ بند ۱۰، ۱۳، ۱۴

(۳) - همان ص ۴۶ حاشیه اول و در حاشیه ص ۴۷ در گزارش بند ۱۴ توضیح

که دیویسنان و دروغ پرستان که از پیروان گرهیم و کویها هستند می پندارند که با ←

این جمله اخیر که نماز بمنزله قربانی می باشد با حدیث پر ارج (الصلوة قربان کل تقی) همانندی جالبی دارد و يك سر آغازی برای توجه بشر از جهان قربانی بخود فدائی محسوب میگردد. در جای دیگر زردشت قربانی گاو را از کردار پیشوایان دیویسنا قلمداد می کند:

«آیا هر گز دیوها خداوند گاران خوب بودند؟ و این را میپرستم (آنانند) که میبینند چگونه از برای شان کرین (KRAPAN) و اوسبیج (USIJ) گاو را بدست خشم میدهند همچنان گوی همیشه آن را به ناله در میآورد، نمی پرورند آن را از روی دین راستین از برای گشایش بخشیده به کشت و ورزی» (۱)

قربانی در عهد جدید

در انجیل متی هدیه بر قربانگاه بردن یاد گردید (۲) تا اشاره ای به رسم قربانی و رعایت آداب آن و حفظ حقوق کهنه شده باشد اما عیسی خود می گوید؛ این را دریافت کنید که رحمت میخواهم نه قربانی (۳) و لکن خود فدائی و جانفشانی در راه عیسی و پیروی از عقیده وی را بر ترس هلاکت از دست دشمنان ترجیح دادن، موجب بقا میباشد چون عیسی میگوید:

پیشکش خونین هوم HAOMA که صفت دوراثوش DURAOSHA یعنی آنکه مانع مرگ میگردد، آنان را یاری خواهد کرد.

(۱) - گاتها - هات ۴۴ بند ۲۰

(۲) انجیل متی باب ۵ آیه ۲۳

(۳) همان باب ۹ آیه ۱۳

«هر که جان خود را بخاطر من هلاک کرد آن را خواهد دریافت (۱)
آنگاه عیسی عليه السلام علیه تعالیم سود جویمان کاتبان و مسند نشینان قضا و حکم
یهود در مساله هدیه و قربانی چنین قیام کرده میگوید :

«وای بر شما ای راهنمایان کور که می گوئید هر که به هیکل (معبد) قسم
خورد باکی نیست لیکن هر که به طلای هیکل قسم خورد باید وفا کند ... و
هر که به مذبح قسم خورد باکی نیست لیکن هر که به هدیه ای که بر آنست قسم
خورد، باید ادا کند » (۲) .

و این اشاره است بمراسم قربانی نذر و سوگند که می رساند تا چه
اندازه جهت جمع آوری نذورات و هدایا تبلیغ میکردند آنچنانکه اصل، فدای فرع شد
و اینگونه زیاده روی ها بود که نهضت عیسوی را پدید آورد همانطوری که
در هند تکلفات و مراسم پر تشریفات قربانی بدست کاهنان ، سبب پیدایش دین
بودا و مهار برای فاتح شده است .

عیسی پس از انتقاد بر جهان قربانی مرسوم کاهنان ، راه خود فدائی را
نشان داد و آن را پیروی از خود میدانست و حیات جاودانی را مستلزم ایمان
به پسر خدا یعنی خود اعلام کرد (۳) .

۱ - همان باب ۱۰ آیه ۴۱ و نیز باب ۱۶ آیه ۲۵ و انجیل مرقس باب ۸ آیه ۳۴
ولی عبارت آیه ۳۴ باب ۱۷ انجیل لوقا چنین است : هر که خواهد جان خود را بر هاند آن را هلاک خواهد
کرد و هر که آن را هلاک کند آن را زنده نگاه خواهد داشت « اینست مفهوم فلاح مسیحی
که مانی آن را تقلید کرد ولی با مفهوم دیگر که عبارت از قطع نسل و عدم ازدواج و
کناره گیری از دنیایمی باشد تا بتوان رستگار شد و انسان اولی را که در بند ظلمت است
نجات داد .

۲ - انجیل متی باب ۲۳ آیه ۱۶ تا ۲۰

۳ - انجیل یوحنا باب ۳ آیه های ۱۵ و ۳۶ باب ۶ آیه ۴۸

بجای قربانی گناه ، توبه رسم شد بدین عبارت : « پس از توبه و باز گشت کنید تا گناهان شما محو گردد » (۱) و او را (یعنی مسیح را) خدا بر دست راست بالا برده سرور و نجات دهنده ساخت تا اسرائیل را توبه و آمرزش گناهان بدهد (۲) و تعلیم برای حقیقت و نشان دادن راه برای نزدیکی به ملکوت برخلاف کاهنان بدون چشم داشت به مال مردم بود چنانکه از زبان پولس بهنگام خدا حافظی می شنویم که می گوید :

« بیدار باشید و بیاد دارید که مدت سه سال ، شبانه روز از تنبیه نمودن هر یکی از شما با اشکها باز نه ایستادم . . . یا طلا یا لباس کسی را طمع نورزیدم (۳) .

در این دین پیشکشی و قربانی بدون محبت هیچ ارزشی ندارد و بلکه فردی که بتواند محبت را درک کند و واجد آن باشد نیازی بآنها ندارد چنانکه از فحوای کلام پولس برمی آید :

« اگر جمیع اموال خود را صدقه دهم و بدن خود را بسپارم تا سوخته و محبت نداشته باشم هیچ سود نمی برم . . . الحال این سه چیز باقیست یعنی ایمان و امید و محبت اما بزرگتر از اینها محبت است » (۴) و آنانی که از آن مسیح می باشند جسم را با هوسها و شهواتش مصلوب ساخته اند (۵) روی این اصل با اعتراف خود محکم ساخت (۶) و بمانند کاهنان رفتار کرد :

-
- ۱ - اعمال رسولان باب ۳ آیه ۱۹
 - ۲ - همان باب ۵ آیه ۳۲
 - ۳ - کتاب اعمال رسولان باب ۲۰ آیه ۳۱ و ۳۳
 - ۴ - رساله اول پولس باب ۱۳ آیه ۳ و ۱۱
 - ۵ - رساله پولس بغلاطیان باب ۵ آیه ۲۴
 - ۶ - رساله به عبرانیان باب ۴ آیه ۱۴

« زیرا که رئیس هر کهنه از میان آدمیان گرفته شده برای آدمیان مقرر میشود در امور الهی تا هدایا و قربانیها برای کاهنان بگذرانند که با جاهلان و گمراهان می توانند ملایمت کنند چون که او نیز در کم روزی گرفته شده است و به سبب این کم روزی او را لازم است چنانکه برای قوم، همچنین برای خویشان نیز قربانی برای گناهان بگذرانند. و کسی این مرتبه را برای خود نمی گیرد و مگر وقتی که خدا او را بخوراند چنانکه هاروترا. و همچنین مسیح نیز خود را جلال نداد که رئیس کهنه شود بلکه.... سبب نجات جاودانی گشت و خدا او را بر رئیس کهنه مخاطب ساخت به رتبه ملک یصدق (۱) در باب هفتم رساله به عبرانیان توضیح می دهد که احتیاجی نیست که کس دیگری بر رتبه ملک یصدق مبعوث شود و هرگاه کهانت عوض شود شریعت نیز تغییر پیدا می کند و چون عیسی عليه السلام از سبط دیگر (غیر از لویان که متصدیان قربانی بودند) می باشد و احدی از این سبط خدمت قربانگاه را نکرده اند نتیجه می گیریم دیگر نیازی به قربانی ندارد مضافاً اینکه صریحاً در رساله مذکور چنین قید گردید :

« زیرا که ما را چنین رئیس کهنه شایسته است قدوس و بی آرزو و بی عیب و از گناهکاران جدا شده و از آسمانها بلندتر گردیده که هر روز محتاج نباشد به مثال آن روسای کهنه که اول برای گناهان خود و بعد برای قوم قربانی بگذارند چونکه این یکبار فقط بجا آورد هنگامی که خود را به قربانی گذرانید » (۲).

باز در آیه های ۷ و ۱۱ تا ۱۳ باب نهم رساله به عبرانیان به نکته های ضعف و خود خواهی کهنه اشاره شده و تفریح می کند که عیسی عليه السلام به خیمه

۱ - رساله به عبرانیان باب ۵ آیه ۱ تا ۱۱

۲ - همان رساله باب ۷ آیه های ۲۶ و ۲۷

بزرگتری درمی آید ولی نه بخون بز و گوساله قربانی ، بلکه بخون خود يك مرتبه فقط بمكان اقدس داخل شد و فدیة ابدی را یافت .

با توجه به این آیه‌ها درمی یابیم که در تعالیم عیسی ، از جهان‌مایگی به خود مایگی توجه گشت و عبارت دیگر از جهان‌قربانی به خود فدائی پرداخته شد . و اینک با ذکر شواهد و مثال دیگر روشن می‌کنیم که مسیح صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خود را قربانی کرد تا شفیع امت خویش شود .

« مسیح بر حسب کتب در راه گناهان ما مرد » (۱) .
« ایمان آوریم باو که خداوند ما عیسی را از مردگان بر خیزانید که به سبب گناهان ما تسلیم گردید » (۲) .
« مسیح در راه ما ذبح شده است » (۳) .

برای خاتمه این بحث مختصر ، قسمتی از رساله پولس رسول به قرنتیان را نقل می‌کنیم که صریحاً درباره قربانی نظر داده شد :

« درباره خوردن قربانیهای بتها ، می‌دانیم که بت در جهان چیزی نیست و اینکه خدائی دیگر جز یکی نیست . زیرا هر چند هستند که به خدایان خوانده می‌شوند چه در آسمان و چه در زمین ، چنانکه خدایان بسیار و خداوندان بسیار می‌باشند لکن ما را يك خداست یعنی پدر که همه چیز از اوست و ما برای او هستیم و يك خداوند یعنی عیسی مسیح که همه چیز از اوست و ما از او هستیم ولی همه را این معرفت نیست زیرا بعضی تابعال به اعتقاد اینکه بت هست آن را چون قربانی بت می‌خورند و ضمیر ایشان چون ضعیف است ، بخوردن

۱ - رساله اول پولس به قرنتیان باب ۱۵ آیه ۴

۲ رساله پولس به رومیان باب ۴ آیه ۲۵ و ۲۵

۳ رساله اول پولس به قرنتیان باب ۵ آیه ۷

قربانیهای بتها، بنا نمی شود، و از علم تو آن برادر ضعیف که مسیح برای او
مرد، هلاک خواهد شد» (۱).

قربانی در اسلام و تحول عرفانی آن

بررسی انواع و شرایط قربانی در اسلام کاریست پردامنه که در اغلب
کتب تفسیر بمانند تفسیر کبیر امام فخر رازی و تفسیر ابوالفتوح رازی و تفسیر
کشف الاسرار میدی و المیزان طباطبائی و تفسیر المنار و تفسیر طنطاوی و
احکام الایات اردبیلی و دیگران در ذیل آیات قربانی حج (۲) و نیز در کتب
فقهی خاصه قسمت حج و مراسم آن شروح مفصلی نگاشته اند و در (الهدی)
و دیگر متفرقه نویسان پیرامون قربانی در اسلام مطالب فراوانی گرد آورده اند (۳)
لکن بطور کلی می توان گفت:

قربانی خونی در اسلام پذیرفته شد، و این يك رسم قوم سامی بوده
است که برخلاف آئین زردشت می باشد چون قربانی خونی همانطور که قبلا
بیان شد، سخت مورد نکوهش قرار گرفت، اما باید توضیح داد که کشتن
جانوران بدان منظوریکه پیشینیان داشتند نیست بلکه خدا فرماید:

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لِحُومَهَا وَ لَا دِمَائِهَا لَكِنْ يَنَالُ التَّقْوَى مِنْكُمْ كَذَلِكَ
سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتَكْبِرُوا لِلَّهِ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ وَ بَشَرًا مَحْسِنِينَ (۴)

۱ - رساله اول پولس به قرنتیان باب ۸ آیه های ۴ تا ۱۲

۲ - هشت آیه بدین شرح: سوره مائده آیه ۲ ۹۸ سوره حج آیه ۳۳، ۳۴، ۳۷، ۳۸
و سوره کوثر آیه ۱ و ۲.

۳ - رجوع شود به مقاله آقای Semitic در دائرة المعارف دین و اخلاق

Ency ... Reli... 8 Fthice V 11 P 32 ج ۱۱ ص ۳۲.

۴ - سوره حج آیه ۳۸

(گوشت و خون قربانی به خدایان می‌رسد و آنچه منظور حق است تقوی و پرهیزکاری شماس. و این جانوران را خداوند رام شما کرد تا هنگام ذبح خدا را بدان نحو که هدایت شدید بزرگدارید و به نیکوکاران بشارت دهید)

هدف از قربانی این بود که فقرا و مستمندان آذوقه‌ای بیابند پس يك منظور اجتماعی و تعاونی در بر دارد و تشویق این عمل هم نشانه پرهیزکاری بودن و یا دسترسی بتقوی بوده است .

قید کلمه تقوی و پرهیزکاری از نکات بسیار جالب و مهم آئین قربانی در اسلام است خاصه آنکه با داشتن منظور تعاون اجتماعی ، امتیازی بر دیگر ادیان دارد . زیرا این هدف در تعالیم ادیان دیگر تعقیب نگردید .

در قرآن کریم به قربانی سوختی در حین نقل داستان پسران آدم اشاره‌ای شده است و جالب این نکته است که در تمام ادیان ربودن قربانی بوسیله آتش قید گردیده است و همه آنان در تعالیم خویش به اهمیت نقش آتش در رساندن قربانی سخن گفته‌اند بویژه در اوپانیشاد که آگنی Agni با خدای آتش بینهایت مورد توجه است و از نکات مهم و قابل تحقیق یکی همین مساله است که چرا در تمام جوامع وجود آتش اینقدر تقدیس شده است و حتی در عرفان اوپانیشادی و بودائی ، چگونه آتش قربانی از خارج بداخل وجود آدمی می‌رود و در ادبیات عرفانی اسلامی اعم از فارسی و عربی ، بعد زیاد اشاره به شراره های نفس و لهیب نفس و شعله‌های خشم و سوزش انتقام و سوخته شدن پس از پخته شدن (آنجائی که عارف گوید خام بدم پخته شدم ، سوختم) و یا سوخته شدن پروانه عقل در شعله‌های عشق و جذب معشوق شدن و ... بسیار زیاد است که با همین اشاره مختصر ، پژوهنده مشتاق می‌تواند از این گذرگاه رسوخ قربانی سوختی را در ادبیات اسلامی و ابرانی پیدا کند .

دیگر از نکات بسیار لازم و جالب قربانی در اسلام مساله فدیه و فدی می باشد و همانندی داستان اسماعیل عَلَيْهِ السَّلَام (۱) که گوسفندی فدیه او شد و داستان فدا کردن شتر برای ممانعت از کشتن پدر پیامبر اسلام و نیز داستان فدیه غزال بخاطر ایفی ژنی در یونان و نظائر آن است که برای جلوگیری از انسان فدائی يك قدم بسیار مثبت است .

احادیث نبوی در مساله خود فدائی که اساس عرفان نظری و مساله مهم فناء سالک (۲) محسوب می شود فراوان است و مشهورتر از همه حدیث :

موتوا قبل ان تموتوا می باشد که مراد همان محو تعین ، و قربانی کردن خویش و خود فدائی سالک است و این را در مثنوی مولانا چه نیکو می خوانیم :

بهر آن گفت آن رسول خوش پیام	رمز موتوا قبل موت یا کرام
همچنانکه مرده ام من قبل موت	زانطرف آورده ام این صیت و صوت
پس قیامت شو قیامت را به بین	دیدن هر چیز را شرط است این (۳)

تکامل عرفانی قربانی

با توجه بمطالبی که گذشت و پس از بررسی نحوه قربانی و رواج آنها

- ۱ - راجع به حضرت اسماعیل فرزند ابراهیم خلیل الله در قرآن مجید رجوع شود به سوره انعام آیه های ۸۶ و ۸۷ و سوره مریم آیه های ۵۵ و ۵۶ و سوره ص آیه ۴۸
- ۲ - در مورد فناء سالک در حق رجوع شود به شرح مقدمه قیصری تالیف فاضل محترم آقای سید جلال الدین آشتیانی رچاپ مشهد ص ۲۲۳ .
- ۳ - مثنوی دفتر ششم ص ۳۶۲ بند ۱ تا ۴

در میان اقوام پیشین میتوان بدین شرح چگونگی تحول جهان قربانی به خود فدائی

را توضیح داد :

نخست در باستانی ترین زمان بموجب عواملی که قبلا متذکر شدیم ، قربانی همراه با بشر وجود داشت و این قربانی که برای جلب رضایت و خشم زدائی خدایان و تقویت نیروی خود انسانها صورت میگرفت دارای انواع گوناگونی بوده است .

الف - جهان قربانی و جز من فدائی

۱ - قربانی خونی که هم گاهی انسانی را برای خدا قربانی می کردند و زمانی کشتی نشینان برای رفع طوفانی دریا ، گناهکاری را با اصطلاح خویش کفاره می کردند ، چنانکه در داستان یونس نبی مشهور است ، و زمانی در مصر چند نفر را طعمه نیل می کردند (۱) در یونان که این امر بسیار رواج داشت و هومر در کتاب ایلیاد و نیز هرودوت در تاریخ خود بآنها اشاره می کند ، حتی در عصر حاضر ، بقایای شوم آن در هند دیده میشود چنانکه در روزنامه کیهان (۲) خبر قربانی کردن طفل معصومی از طرف اولیاء آن را همگان خواننده آید ، در میان ملل دیگر فکر پیشرفته اقتضای آن کرد که بجای قربانی انسان ، حیواناتی را فدا کنند چنانکه در داستان ابراهیم و قربانی اسماعیل و فدا شدن

۱ - این رسم تا زمان فتح مصر بدست مسلمانان رائج بود و در همان سال فتح

مصر ، عمرو عاص این رسم غلط را بر انداخت .

۲ - سه شنبه ۲۵ فروردین ماه ۱۳۵۱ صفحه ۴ .

گرسفندی از جانب الهی و همچنین در داستان نذر عبدالمطلب جد پیامبر گرامی اسلام که بجای کشتن فرزندش عبدالله قرعه قربانی به نام شتر افتاد و همچنین در داستان نذر آگاه ممنون که برای فرو نشانیدن خشم ربه النوع آرتیمیس خواست دخترش ایفی ژئی را قربانی سازد ولی ربه النوع بر او رحم آورده و ماده غزالی را برای قربانی بجای او فرستاد (۱) انصراف فکر آدمی از ریختن خون انسان به قربانی حیوانات کاملاً مشهود است .

۲ - قربانی به عنوان هدیه و یا پیشکش که دارای انواع مختلف بوده است کاملاً قیامی از اجتماع و احترام افراد بر رئیس قبیله بوده است و حتی پیشکشی زن به خدایان بویژه نذر همسر به خدای بزیر در مصر باستان از جوامع دور دستی که ازدواج توتمی مرسوم بود و از آله بکارت توسط افراد خارج قبیله یک تابو محسوب می گردید حکایت می کند . بازمانده این رسم بصورت هدیه (دختر به سلاطین و پیشنهاد ازدواج با سادات و بزرگزادگان می باشد چنانکه در صدر اسلام این نوع پیشکشی رواج داشته و در دوره های ملوک الطوائفی و میستم طبقاتی خاصه دوره رونق برهمنی در هند فحشاء مقدس که عبارت از پیشکشی دادن دختران به معابد بوده است ، نمونه های فراوانی از زن فدائی بچشم می خورد .

۳ - قربانی سوختی و احترام بآتش که وسیله انتقال قربانی به خدایان بوده است با توجه به رسم مرده سوزی در هند و گلپروا سفند دود کردن در میان مسلمانان و تا آن حد که آتش را از مطهرات و پاک کننده دانستن ، بی ارتباط نمی باشد .

ب - خود فدائی

پس از گذشت دوره چند خدائی و یا دوره ربانی (به اصطلاح اگوست کنت) دوره متافیزیکی یا فلسفی فرا میرسد و اندیشه های تا بناك اوپانیشادی و بودائی و مهاویرائی مساله قربانی را سخت مورد حمله قرار دادند و زردشت رسماً گوشورون روان جانوران مفید را در بارگاه مزدا اهورا مجسم می کند و در گاتها بر کشتارگران که از پیروان آئین دروغین و دیوان هستند نفرین می فرستد سپس نماز را بجای قربانی اعلام میکند.

آنگاه عیسی مسیح، ظهور کرده و فکر خود فدائی را ترویج میکند و سرانجام خویشتن را برای امت فدا میکند و گنوستیک یا عرفان مسیحی با الهام از نکات درون گرائی میترا ائیسیم مساله خود مایگی و خود قربانی را روتق می بخشید و مهر یا میترا Mithra. (که ایزد رابط میان حق و خلق است)، در معنای مجازی محبت (که همان معنی مهر است) آبرو بخش مکتب عشق را بعه عدویه در اسلام میشود و بمرور صفات جمالیه و جلالیه و اسم اعظم بر سر زبانها میافتد و صد میدان انصاری و مناقب العارفین افلاکی و منازل السائرین انصاری و هفت شهر عشق عطار و امثال آن پدید میآید.

و در اسلام اصطلاح جهاد اکبر و جهاد اصغر و نیز حدیث موتوا قبل ان

تموتوا و نیز الصلوة قربان کل مؤمن (۱) یا الصلوة معراج المؤمن که سر فصل جدیدی برای نگارش اسرار الصلوة ها محسوب میشود و ما در :

۱ - وسائل الشیعه : شیخ حر عاملی، ج ۳ - کتاب الصلوة، باب دوازدهم ص ۳

حدیث اول به سند محمد بن فضل از امام رضا (ع) و حدیث دوم به سند زراره از امام

صادق (ع) : « الصلوة قربان کل تقی » و ص ۵۴ حدیث سوم به سند محمد بن علی بن الحسین

از امام رضا (ع) : « صلاة النوافل قربان مؤمن » نقل شده است .

شواهد الربوبیه آخوند ملا صد را (۱) میخوانیم :

«اما سر الصلوة فخشوع الجوارح و خضوع البدن بعد تنظیفه و تطهیره
و ما یلتف به مع ذکر الله باللسان و تحمیده و تمجیده و الاعراض من
الاعراض الحسیه ولا متناع منها بكف الحواس.... و قصد القربة و صدق النية
لیكون مرقاة الى الله و معراجاً الى الوجه الكبری كما ورد « الصلوة
معراج المؤمن » :

عبارت شیوا و بلغ نیازی به ترجمه پارسی ندارد و در آن ، کف حواس
یا حواس کشی بود او قصد القربه یاد آور قربانی نماز میباشد که دیگر محتاج
بتوضیح آن نیستیم .

سیری در مثنوی

هدف ما در این مقام این بود که کیفیت تطور قربانی از (جزمن) به (من)
و از خارج به سراج به دل را ارائه دهیم و همین مختصر بازگو کننده این نظر بکر
و نوظهور بوده است و تفصیل آن در خور کتابهای مطول است که جهت دانشجویان
گرامی و عهده پژوهندگان مشتاق ذخیره می کنیم و در ذیل با سیاحتی در بحر
مثنوی (درر) قربانی را صید می کنیم :

۱ - شواهد الربوبیه با حواشی حاج ملا هادی سبزواری تصحیح فاضل محترم

آقای سید جلال الدین آشتیانی ، چاپ دانشگاه مشهد ۱۳۴۶ ص ۳۶۸ اشراق ۶ شاهد
ثانی از مشهد پنجم .

معنی قرب (۱)

قرب نی بالا نه پستی رفتن است قرب حق از حبس هستی رستن است
نیست را چه جای بالا پست و زیر نیست را نه زود و نه دور و نه دیر

خود فدائی (به تعبیر نفس کشی) (۲)

نفس نوست آن مادر بد خاصیت که فساد اوست در هر ناحیت
پس بکش او را که بهر آن دنی هر دمی قصد عزیزی می کنی
از وی این دنیای خوش برتست تنگ از پی او با حق و با خلق جنگ
نفس کشتی باز رستی زاعتذار کس ترا دشمن نماند در دیار

و باز گوید

سر بریدن چیست کشتن نفس را در جهاد و ترك گفتن لمس را

قربانی (۳)

نی شما گفتید ما قربانی ایم پیش اوصاف بقا ما فانی ایم
ما اگر قلاش و گر دیوانه ایم مست آن ساقی و آن پیمانہ ایم
بر خط فرمان او سر می نهیم جان شرین را گروگان می دهیم

۱ - مثنوی - چاپ کلاله خاور ص ۲۱۰ - دفتر سوم سطر ۱۲

۲ - مثنوی - دفتر دوم ص ۹۱

۳ - همان دفتر ص ۱۱۸

تا خیال دوست در اسرار ماست چاکری و جان سپاری کار ماست
 هر کجا شمع بلا افروختند صد هزاران جان عاشق سوختند
 عاشقانی کز درون خانه اند شمع روی یار را پروانه اند

قربانی اسماعیل (۱)

همچو اسماعیل پیشش سرینه شاد و خندان پیش تیغش جان‌بده
 قهر خاصی از برای لطف عام شروع می‌دارد روا بگذار کام
 نیم جان بستاند و صد جان دهد آنچه در و همت نیاید آن دهد

ژوئیه شکارگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

تمت بعون الله الملك المنان

سخن ناگفته بسیار است لیکن جز این رخصت نباشد اسمعیل را

۱ - مثنوی - دفتر اول ص ۷ - داستان خضر و موسی